

paratique semper, juxta monitum Petri (1), catholici homines sumus ad satisfactionem omni poscenti nos rationem de ea, quæ in nobis est, spe, libenter de illis dogmatibus singillatim disputare aggredimur. Unum curare debemus, ut, quam ipsa religio viam et

(1) 1 Pet. III, 15. Juvat in hanc sententiam afferre verba Tertulliani (*Adver. Valentin.* cap. III); « Abscondat itaque se serpens, quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, alte habitat, in cæca detrudatur, per anfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ etiam domus simplex, in editis semper et apertis et ad lucem. Amat figura Spiritus Sancti Orientem, Christi figuram. Nihil veritas erubescit, nisi solummodo abscondi; quia nec pudebit illum aures ei dedere, cum Deum recognoscere, quem jam illi natura commisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, quod unicum non putavit, quod in numero nominavit, quod in aliis adoravit. »

PARS PRIMA.

DE DEI EXISTENTIA, UNITATE, ESSENTIA ET ATTRIBUTIS GENERATIM.

Dei nomine intelligimus ens, quo nihil melius esse aut excogitari potest. Inquiremus autem primo an sit, deinde utrum unus an multiplex, denique, quantum humana imbecillitate possumus, quæ sit ejus essentia, quæ dotes et proprietates.

CAPUT PRIMUM.

DE DEI EXISTENTIA.

Qui Deum esse negant *atheï* seu *atheistæ* vocantur, et quidem *positivi*, ut distinguantur ab iis, qui *negativi* passim audiunt, eo quod Deum esse ignorant, si tamen dari tanta ignorantia potest, quam saltem non ad longum tempus dari posse plures merito affirmant.

Dari autem plures *atheos practicos*, qui nempe ea ratione se gerunt, perinde ac si nullus Deus esset, heu nimium comperimus; ast non ita certum exploratumque est, utrum dentur *atheï speculativi* seu *dogmatici* vel *theoretici*, qui nempe sibi, oblectante conscientia, persuadere ratiocinationis vi revera possint, Deum nullum existere. Cum tamen quovis tempore nonnulli fuerint, qui Dei existentiam impugnaverint, cogimur adversus istos hanc inire disputationem. Hi *atheï theoretici*, qui, positis quibusdam principiis, scientificè impugnant existentiam Dei, vocantur *systematici*, ut discernantur ab iis qui nullo fundamento nixi id præstare satagunt, qui propterea *non systematici* audiunt.

Monendum vero est ex illis divinitatis hostibus alios directe atque aperta fronte ejus existentiam adortos esse, alios vero indirecte, larvata nempe ac subdola quadam ratione, quibus accensendi plerique ex iis sunt, qui vel non aliam ponunt Dei existentiam nisi *subjectivam* (1), vel Deum cum hac rerum uni-

(1) Tales plerique sunt ex iis, qui pertinent ad

rationem tradit, ab ea inter disputandum nusquam deflectamus.

Ordinur jam disputare de Deo, a quo sicuti rerum omnium ita et scientiarum, theologiæ vero maxime, initia sunt. Agemus primo de ejus existentia, unitate, essentia et attributis generatim; deinde singillatim de præcipuis attributis tum positivis tum negativis absolutis; tertio de intelligentia ac voluntate; ultimo de providentia, prædésinatione ac reprobatione. Quanquam autem hac de re multa philosophi communiter cum theologis tradant, quæ theologiæ studiosis latere penitus putandum non est; operæ tamen pretium nos facturos existimavimus, si saltem majoris momenti nonnulla hic in memoriam ipsis revocarem, ut et altius in eorum animis illa defigantur, et cumulatius recentes errores conjunctis facultatis utriusque viribus profligantur.

versitate confundunt (1), tum ii, qui argumenta omnia, quibus Dei existentia demonstratur, tanquam non sufficientia rejiciunt, nec usquam Deum inveniunt; illi nominantur *atheï directi*, isti *indirecti*.

Atheos enumerandi diversa diversis ratio est; aliis valde multi, aliis valde pauci numero sunt; rursum sic opinantibus, aliis bonus inest animus, pravus aliis (2). Nos vero neque tot esse ducimus, quot aliqui

scholam criticismi germanici, vel ab eadem prodierunt, de quibus postea.

(1) Quo in censu veniant in primis spinozistæ, qui confundi non debent cum veteribus stoicis, qui etsi docuerint Deum animam mundi esse, Deum diverso sensu admittent a Spinozistis. Conf. Cudworth, *Systema intellectuale*, cum notis Moshemii. Id ipsum constat ex Cic. *De nat. Deor.* lib. II, ubi expendit diversas philosophorum sententias circa naturam divinitatis; necnon ex Lactantio, *Divin. Instit.* lib. II, cap. 5, ubi eos refellit. Sed de his postea. His addendi sunt recentiores sansimoniani, qui pariter, ut videbimus, Deum non alium admittunt præter hanc rerum universitatem et societatem ipsam.

(2) Inter eos, qui atheorum numerum extendere nituntur, eminent Bayle tum in suo *Diction. Hist. Crit.* tum in *Continuat. de ses Pensées sur la comète*, et *Réponse aux questions d'un Provincial*, part. II et III, etc.; cujus quidem in atheos propensio notissima est; nec non Jacobus Brucker in sua *Hist. philosoph.*, tom. I; Jac. Frid. Raimann in *Hist. Univ. atheismi*, lib. des. 4725; Baddæus in suis *Thesibus de atheismo*, aliique non pauci. Incaute etiam Nicole, ex jansenistarum coryphæis, scripsit; « Il faut que vous sachiez que la grande hérésie du monde n'est plus le luthéranisme ou le calvinisme, que c'est l'athéisme, et qu'il y a toutes sortes d'athées, de bonne foi, de mauvaise foi, de déterminés, de vacillants, de tentés, etc. » (*Lettre à une dame*, let. 25.) Conf. Feller, *Catéchisme philosoph.* art. *Athée*. Reprehendus etiam ejusdem vitii est Harduinus in libro, cui titulus, *Athéï detecti*, inter opera ejus varia, fol. Amstel. 1755. Recenset autem in hoc opere inter atheos detectos Jansenium, Victorem, seu Andream Martiu,

falso putant (loquuntur autem de atheis theoreticis), neque adeo paucos seu fere nullos esse arbitramur, ut nonnulli autumant.

Quidquid tamen de eorum numero sit, in adstruenda Dei existentia duo scopuli nobis sunt devitandi. Alter eorum, qui autumant nullam instituendam esse de Dei existentia demonstrationem, utpote quæ sola fide tenenda sit, atque ex revelatione credenda, de qua nobis constat ex auctoritate generis humani (1); atque hi quidem videntur nobis cause proditores. Alter vero eorum est, qui nullam saltem stricte talem demonstrationem eadem de re fieri posse aiunt; quod pariter periculi plenum existimamus. Nam etsi daremus, ut plerique jure contendunt, non posse Dei

Thomassinum, Malebranche, Quesnel, Antonium Arnauld, Nicole, Pascal, Cartesium, le Grand, Silvium Regis: in eundem finem scripsit opusculum: *Reflexions importantes*, etc., quod in eodem volumine reperitur. Sed et eum imitatus Bruchkerus, in *Hist. crit. philos.* tom. IV, part. II, p. m. 668, inter plures viros pietate insignes, quos summa injuria in atheorum numerum retulit, recensuit ipsum Harduinum, etsi Bruchkerus alio omnino animo id fecerit; ceterum si Joannem Tolandum, Anton. Colins, et Ludovicum Mayer excipias, reliquos omnes, quos hic auctor *atheos* accusat, singillatim vindicat Brenna mox citandus, lib. II, part. II, cap. 27. Inter eos vero, qui extenuare atheorum numerum certant, numerari ii debent, qui ab atheismi macula vel eos purgare nituntur, qui omnium fere consensu tales habiti sunt, ex gr. Jul. Cesar Vanini, Spinoza etc., eos enim purgat Wegscheider, § 57, n. b. Consulatur de hoc argumento Brenna Soc. Jesu, in opere *De generis humani consensu in agnoscenda Divinitate*, 2 vol. in 4. Florentiæ 1775, part. I, cap. 26 et seqq. præsertim cap. 53, qui omnium plenissime de hoc argumento scripsit, ita ut vere dixeris ab eodem rem fuisse penitus exhaustam.

(1) Ita auctor operis: *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, necnon Batain, etsi diverso principio ductus, qui in suis responsionibus ad Joan. F. Marriam le Pape de Trévern Episcopum Argentoratensem (Strasbourg) proficitur: « J'ai l'intime conviction, et comme chrétien et comme philosophe, que le raisonnement seul, sans la lumière de la foi, ne peut me donner la certitude sur cette première de toutes les vérités (existentiæ Dei). » Mirum porro est quod paralogramis instruat ad hoc efficiendum. Conf. *Avertissement sur l'enseignement de M. Batain*, Strasbourg 1834, pag. 5. et seqq. Hic tamen auctor sescriptaque sua Sedis Apostolicæ judicio humiliter subjecit, et in epistola quam dedit episcopo suo 21. sept. an. 1857. non pauca ex iis quæ minus caute scripserat retractavit. Denum in monito præmisso operi cui tit. *Psychologie exprimée*, Strasbourg, 1859. Hæc præclare scripsit: « Après avoir déféré lui-même au jugement du Saint-Siège ses précédents écrits, il a consulté à Rome des personnes graves par leur caractère comme par leur position, et il lui a été dit que, fort de ses intentions droites et de sa soumission à l'Eglise, il devait continuer son œuvre, en s'efforçant de déposer ses nouveaux écrits aux pieds du Souverain Pontife. C'est ce qu'il fait en ce moment dans toute la sincérité de son âme, déclarant qu'il est prêt à retrancher de cet ouvrage, ainsi que des autres, tout ce qui pourrait paraître contraire, et de quelque manière que ce soit, à la doctrine de l'Eglise. L'auteur était catholique avant d'être philosophe, et il ne veut être philosophe qu'à la condition de rester catholique. » Utinam omnes ejusmodi exemplum imitarentur, ac illi præsertim quorum scripta ab Apostolica Sede damnata sunt, nec turbas cierent, nec turbarent ecclesiam!

existentiam ostendi ea demonstrationis specie, quæ dicitur *a priori* seu per causam, vel ut alii dicunt ab antecedente, saltem prioritate ordinis, (1) tamen extra dubitationis aleam est, posse Dei existentiam probari ea demonstrationis specie, quam *a posteriori*, vel etiam ea quam *a simultaneo* nonnulli vocant, cum nempe proceditur ab effectu ad causam, vel utrumque simul assumitur (2).

In delectu autem argumentorum ad finem, quem intendimus, obviandum, temperamento quodam nobis opus est. Plura enim sive metaphysica sive *ontologica*, ut vocant, sive physicotheologica antiqui et recentiores scriptores ad ostendendam supremi numinis existentiam congerunt, quæ omnia persequi constituti nobis limites non sinunt, quod et nimis operosum et supervacaneum præterea esset. Quare unum vel alterum ex solidioribus et clarioribus seligemus, auditores nostros remittentes ad eos scriptores, qui ex instituto unumquodque argumentum peculiariter enuclearunt. Neque enim ii sumus, qui vel prætermittimus, vel non æque probata, hoc ipso ut minus apta ad rem conficiendam repudiemus, in quod vitium incurrerunt incaute nonnulli scriptores catholici, et passim incurunt ex quadam animi perversitate neoterici scriptores e protestantium grege, quibus constitutum est omnia susque deque ferre (3).

(1) Juxta rigidiores quosdam philosophos demonstratio *a priori* eadem est ac ab antecedente prioritate saltem ordinis juxta nostrum concipiendi modum; non vero quæ *ex causa* ad effectum procedit; quo sensu nemo est, qui contendat demonstrationem existentiam Dei institui posse; sed eam solum ab attributis, ex ordine conceptis, fieri posse illi existimant.

(2) Dicitur demonstratio *a simultaneo*, quod constat duabus demonstrationibus, *a priori* scilicet et *a posteriori* in unum coalescentibus.

(3) Inter catholicos eminent l'Herminier, cui vitio veritur, quod argumenta quinque, quibus S. Thomas p. I, q. 2. art. 3, adstruit Dei existentiam, tanquam minus solida traducat, quæ tamen communi calculo probantur. Ex protestantibus vero, præter antiquiores aliquot, recenseri debent ii omnes, qui autumant ideæ Supremi Numinis subjiciens reale, ut Fichte in opere: *Anweis zum seligen Leben*, id est, *Manuductio ad vitam beatam*; vel qui demonstrationem in solis rebus mathematicis et fis quæ sensibus objecta sunt locum habere arbitrantur, ut Daub, *Theologumena* III et seqq.; Clodius, *Allgem. Religionslehre*, etc.; sen, *Doctrina universalis de religione*, 77 et seqq., 187 et seqq.; Idem, *Von Gott in der Natur*, etc.; seu *De Deo, in natura in historia humana*, Lips. 1818; Marheimecke, *Die Grundlehre*, etc. hoc est, *Doctrina fundamentalis christianæ dogmaticæ*, Beroolini 1819, §§ 23 et seqq., § 121, ubi hæc habet: « Idea Dei, tum relate ad ejus essentiam, tum relate ad ipsius existentiam ea ratione tantum ostenditur, ut evincatur ex sensu intimæ vitæ; » et § 125: « Originalis necessitas unitatis rationis humanæ cum conscientia Dei est argumentum præcipuum eorum, cui sic dicta argumenta innuntur; » et alibi passim; H. F. W. Heinrichs, *Die Religion*, etc. seu *Religio in intrinseca relatione ad scientiam*, Heidelberg 1822, pag. 97: « Quod demonstrandum assumitur, inquit, existentia nempe Dei, etiam prout cognoscitur jam est completum, dum hoc juxta suum conceptum coincidit cum notione cogitationis. Existentia igitur Dei certa est, et in certitudine et cognitione consistit ipsa

Animadvertendum denique est, non ideo in tuto rem totam futuram, si evicerimus existentiam Dei, nisi præterea ostenderemus Dei nomine venire obiectum reale, cum a nobis tum a rerum mole distinctum. Nam recentiores athei illud nobis ultro jam concedunt; atqui tamen toto caelo a nobis dissentiunt, cum nihil aliud Dei nomine intelligant nisi vel ideam pure subjectivam vel rerum omnium universitatem. Propterea obiectum reale et a ceteris omnibus distinctum intellectum volumus in sequente propositione, etsi de hoc posteriori argumento postea ex professo dicturi simus.

His ad perspicuitatem dicendorum delibatis, esto jam:

PROPOSITIO I. *Deus existit.*

Hæc propositio tum præambulum fidei est, ut loquitur S. Thomas (1), quum independenter a revelatione solius rationis ope in Dei existentia cognitionem devenire possimus, tum ad fidem spectat, quum Dei existentia sit fundamentum totius revelatæ religionis, et ut talis perpetuo supponatur in omnibus christiana fidei professionibus.

Sic vero 1. ejusdem veritatem ostendimus: A tota æternitate existit aliquod ens, illudque increatum, a se, necessarium et infinite perfectum, a quo entia contingentia originem et existentiam habuerunt; atqui nihil tale in hac rerum universitate est; aliud igitur præter hoc universum admittendum est ens quiddam, nimirum princeps illa et infinita rerum omnium causa et origo, quam nos Deum nominamus (2).

existencia... cum adest Dei conceptus, Deus ipse est tanquam conceptus sui, est sua existentia; vel qui affirmant Deum ipsum esse indicem sui, et per se ipsum, sive in conscientia quadam Dei, immediate per ipsum aut spiritum ipsius in hominis animo effecta, cognosci, ideoque aliis argumentis plane opus non esse, ut Ziegler, *Beiträge zur Geschichte*, etc. seu *Documenta ad historiam fidei de existentia Dei in theologia*, Göttingæ 1797; Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, seu: *De fide christiana*, pag. 179. et seq. apud Wegsch. Horum plurimi ex criticismi schola prodierunt. Kantius enim principis suis de postulato et autonomia imperativoque categorico rationis practicæ, de quibus inferius dicemus, non solum ex professo omnes plane rejectit probationes hucusque adductas, sed præterea ansam dedit, ut alii existentiam Dei solido carere fundamento putarent, alii in sola Dei idea subjectiva subsisterent, alii atheismum moralem profiterentur, alii autotheismum, etc.

(1) P. 1. q. 2. a. 2, ad 2, ubi addit: « Nihil tamen prohibet illud, quod secundum se demonstrabile est et scibile, ab aliquo accipi ut credibile, qui demonstrationem non capit. » Cf. Joseph Saenz de Aguirre, *Ordin. Benedict. Theologia S. Anselmi*, Romæ 1638. lib. 1, disp. vii, sect. 1 et seqq. præsertim vero sect. iii, necnon Emmanuel Sanz S. J. *Scholastes armatus*, Venetiis 1715; *Tract. de Fide*, part. iii, disp. vi, qui id data opera fuse ostendunt omni argumentorum genere.

(2) Hoc argumentum, seu hanc demonstrationem, quam recte vocaveris *mixtam*, utpote quæ incipiat a posterioribus et desinat in demonstrationem a priori circa naturam Dei, ac ponat necessitatem essendi ut fundamentum existentia et attributorum Dei, præ-

Primam majoris propositionis partem inficiari na atheus quidem potest; aliquod enim ens ex tota æternitate fuisse necesse est, quia si nihil aliquando fuisset, nihil etiam omnino nunc esset, cum ex nihilo et a nihilo nihil prorsus oriri et effici possit. Hoc vero dato, reliqua necessario fluunt ac deducuntur. Ens enim, quod a tota æternitate extitisse oportuit, debet esse *increatum*; quandoquidem nulla supponitur causa præcedens, a qua prodierit; et si ab aliqua causa prodierit, jam non esset æternum, debet igitur esse *a se*; esse autem a se non idem est ac se ipsum produxisse, in quo manifesta est pugna, esset enim antequam esset, sed significat existere ex vi essentiali suæ naturæ, ita ut idea entis per se existentis sit idea entis, cujus existentia et essentia unum idemque sunt. Ens vero a se exigit, ut sit *independens, immutabile*, absolute atque omnimode *necessarium*; si enim fingatur contingens, potuit esse et non esse, utpote ad utrumque indifferens; quæ igitur causa ipsum ad esse potius quam ad non esse determinavit? Præsertim cum ens contingens non habeat rationem suæmetipsius existentia.

Jam vero quod necessarium est, a se, atque a tota æternitate existit, id esse debet omni possibili perfectionum genere cumulatam et undequaque infinitum. Quid enim in primis potest enti increato et a se existenti limites aut modum imponere? Quid perfectiones certas ei definire, ita ut has quidem habeat, plures majoresve non habeat, cum a nulla prorsus causa dependeat semperque extiterit? Præterea ens absolute atque omni modo necessarium, tantum est, quantum esse potest, ergo possibiles omnes habet oportet entis perfectiones; sed perfectiones possibiles saltem intensive, sunt infinitæ. Nam infinitum est cui nihil addi potest; nihil autem addi potest perfectionibus quæ competunt enti infinite perfecto; ergo ens necessarium perfectiones habet saltem intensive infinitas. Quo fit, ut ente necessario nihil excogitari possit melius majus aut perfectius. Ab hoc ente propterea entia contingentia originem et existentiam habuerunt; quæ enim contingentia sunt, cum potuerint esse et non esse, nec *essendi*, si ita loqui fas est, rationem in se habeant, ideoque aliquando non

ceteris clare evoluit Clarkius in tractatu: *De existence de Dieu et des attributs de Dieu*, 1756. Tertullianus in lib. *Contra Hermogenem* longo pressius ac magis energice, quam id præstitit Clarkius, ea omnia, quæ spectant ad hanc Dei demonstrationem, complexus est. Ad ipsum ante Clarkium præstiterat Suarez, in sua metaphysica, tom. ii, disp. xxxix, sect. 3, n. 1 et seqq. Postea vero Card. Gerdilius hæc ipsum argumentum fuse evoluit in dissertatione: *Dell' esistenza di Dio, e della immaterialità dell'entità intelligente*, opp. edit. Rom. tom. ii, § iv. Ex hoc argumento patet statui existentiam Dei distincti a rerum universitate, ipsumque poni ut substantiam obiectivam ac realissimam existentia, durationis et ordinis mundi absolutam causam, secus ac fit a neotericis; præsertim ex schola criticismi, qui, ut diximus, ideæ divinae realitatem e principis rationis theoreticæ demonstrari posse negant.

fuerint, nec proinde ipsa sibi dederint existentiam, non nisi ab ente necessario, a se, ab æterno existente originem atque existentiam habere poterunt.

Propositio vero minor apertissime constat: nam omnia, quæ in hoc mundo sunt, contingentia sunt et mutabilia; quotidie pleraque nasci et extinguere, multisque modis variari et variata fuisse videmus; ergo et mundus ipse, qui nihil aliud est, quam immanis entium omnium contingentium collectio seu complexio, quæ, quantacumque demum sit, tam contingens est, quam contingens est quælibet vel minima ejus pars. Plane absonum est aut mundum aut materiam, ex qua mundus constat, æternam, incretam, necessariam, immutabilem et omnibus perfectionum numeris absolutam dicere, ita ut nihil melius aut præstantius fingi possit atque excogitari; cum vel sola ipsa continua mutabilitas imperfectio sit omnium apertissima, certissimumque propterea creationis et limitationis ejus indicium.

Rationem hanc, a gentilibus ipsis mutuam, adversus atheos urgebant veteres Ecclesiae Patres: *Viderunt*, inquit S. Augustinus (1), *quidquid mutabile est, non esse summum Deum. Viderunt omnem speciem in re quacumque mutabili, quæ est quidquid illud est, non esse posse nisi ab illo, qui vere est, quia incommutabiliter est. Hæc omnia*, ait S. Joan. Damascenus (2), *cum mutabilia sint, sane etiam creata esse oportet. Si vero creata, haud dubium quin ab aliquo epifice sint condita. Atqui creatorem increatum esse necessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a quodam profecto creatus erit, sicque donec ad aliquid increatum venerimus. Increatus igitur cum sit ille conditor, omnino nec mutabilis est. Hoc autem quid aliud nisi Deus fuerit?* Sic ceteri Patres passim (3).

Argumento, ut vocant physico theologico eandem propositionem evincimus, mirabili nempe istius universi dispositione, ordine ac pulchritudine; tanta enim est eorum, ex quibus adspectabilis hic mundus textitur, venustas et elegantia, apta et coherens inter se omnium proportio partium; tanta tamque constantis dissimilium contrariarumque rerum societas, convenientia atque harmonia; hisque singulis tanto consilio concredidit munus suum, præceptus suos finis est, ut nemo sanus aliquem hujus magnifici operis architectum et moderatorem esse, qui cuncta direxerit, suo quaque ordine disposuerit, singula ad suos

(1) *De civ. Dei*, lib. xii, cap. 6. loquens de philosophis platoniceis, ubi hoc ipsum argumentum longius protrahit et evoluit.

(2) Hæc sunt verba ejus: *Ἐπειδὴ τὸ πᾶν ἐστὶν κίνητον καὶ μεταβάλλον, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθη. οὐδὲν δὲ τὸν ἐδημιουργῆσαι ἄριστον εἶναι· εἰ γὰρ κίνητος ἐκτίθηται, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίθηται, ὡς καὶ εὐθεῖαν εἰς τὴν ἀκρίτων. Ἀκρίτος οὐκ ἂν ὁ ἐδημιουργῆσαι, πάντως καὶ ἀκρίτος ἔστι· τούτο δὲ τί ἐστὶν ἄλλο εἶναι, ἢ θεός; De orth. fide, lib. 1, cap. 5, pag. 126, edit. Lequien, 1712.*

(3) Cons. Petavius tom. 1, *Theol. dogm.* lib. 1, cap. 2. Vix est argumentorum genus a recentioribus philosophis velut novum invecum, quod Ecclesiae Patres, sive greci, sive latini, non præoccupaverint.

finis destinaverit, non e vestigio conjiciat, non apertissime videat. Genus hoc argumenti, ad quod sæpe adeo Scripturæ homines provocant (1), præclare inter Patres exposuerunt Justinus, Athanasius, uterque Gregorius Nazianzenus atque Nyssenus, et Basilius apud Petavium (2). Quod si ab externis obiectis ad nos ipsos cogitationem convertamus, nihil opus habemus, subdit S. Basilius (3), ex universitatis structura opificem indagare, sed in nobis ipsis veluti exiguo quodam mundo magnam conditoris nostri sapientiam intuemur (4).

3. Atque hinc factum est, ut mirabilis semper fuerit populorum omnium sive silvestrium et agrestium sive excultorum consensio in admittenda aliqua divinitate. *Nam nulla gens est*, ut ait Tullius (5), *neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret qualem deum habere deceat, tamen habendum sciat*. Qui quidem unanimis et præstans omnium gentium consensus, nunc jam ab omnibus admissus post tot detectas nationes (6) ac exploratas accurato examine earum omnium ideas religiosas, argumentum vel saltem præsumptionem certissimam constituit de Dei existentia. Hic enim consensus factum est exploratissimum, quod spectari debet vel effectus quidam universalissimus, cujus causa assignanda est; jam vero nulla alia causa assignari potest, quæ effectui adeo universali et constanti explicando par sit, nisi vel inclinatio et dictamen ipsius naturæ, vel traditio quadam originalis vel utrumque simul. In quacumque hypothesi semper concludi debet cum eodem

(1) Præsertim vero Psal. viii et xviii; Job, cap. xii et a cap. xxxvii ad xli; Is. xi, 21 et seqq. et xlii; Ps. lxx, 3, 4, etc.; Jerem. xiv, 22; Sap. xiii, 1 et seqq.; Eccli. i et xliii; Matth. vi, 28 et seqq.; Act. xiv, 14, 16, et xvii, 24, 28; Rom. i, 19, 20.

(2) Lib. 1, cap. 1.

(3) In Homil. ad illud *Attende tibi*, tom. 1, pag. 552, edit. Paris. 1698: *Ὅθεν δεῖται ἐκ τῆς τῶν θλων κατασκευῆς τὸν ἐδημιουργῆσαι ἐξῆραυτον, ἀλλ' ἐν σαρκὶ οἶονεὶ μικρῶν τῶν κόσμων, τὴν μεγάλῃν κατέχει τῶν κτιστῶν, ἢ σοφίαν.*

(4) Cons. Lessius, præcipue in opere *De numine ejusque providentia*, lib. 1, ubi totum istud argumentum præclare multiplici ratione evoluit; et Fénelon, *Traité de l'existence de Dieu*. Docti autem homines singillatim sibi sumpserunt aliquam partem hujus universi illustrandam, ut ex ea evincerent existentiam Dei, sic ex gr. Fabricius scripsit *Theologiam aquæ*; Niewentyt, *Theologiam anatomicam, naturalem* etc.; Derham, *Theologiam astronomicam et physicam*; Lesser, *Theologiam insectorum*, quam declarationibus et notis auxit Lionnet; nec non *Theologiam testaceam, Theologiam fossilium*; ac ceteris prætermismissis, novissime prodit opus egregium Guillelmi Whewel, *Astronomia et physica in suis relationibus ad theologiam naturalem*, cujus quidem compendium et analysis exhibent *Annali delle scienze religiose*, fasc. 1, Luglio ed Agosto, Roma 1853.

(5) *De legibus*, lib. 1 cap. viii, edit. Taurin.

(6) Quod inter ceteros admittit impius auctor, operis: *Résumé de l'histoire des traditions morales et religieuses chez divers peuples*, par M. de S. Paris, 1825, pag. 5. et seqq. Fatetur admittendam esse existentiam et unitatem Dei, quia harum veritatum vestigia reperuntur in omnibus populorum traditionibus.

Tullio (1): *De quo omnium natura consentit, id verum esse necesse est.*

Atque his argumentis contenti sumus, quorum vestigia sive in sacris litteris, sive in operibus Patrum videre est, quæque proinde apprimè theologum decet. Qui plura cupit, apud probatos auctores, qui hac de re egere, unde sitim expleat abunde habet (2). Interim ne difficultatum confusa expositio quempiam obruat, eas in quasdam classes redigemus.

DIFFICULTATES

Adversus argumentum deductum ex ente necessario et rerum contingentia.

I. Obj. 1. Nihil vetat, quominus dicamus hanc rerum universitatem non esse nisi seriem infinitam generationum et productionum, ita ut corruptio unius, ut fertur, sit generatio alterius. 2. Cum vero hæc successiva ac nunquam interrupta reproductionum series hominis mentem fatiget, hinc est quod ad se expediendum ab hac difficultate ipse confugerit ad causam quamdam primam excogitandam (3). 3. Si tamen in mundo admitti debent ejusmodi generationes ac productiones, in quo latet æquivocatio; proprie enim loquendo, universitas rerum non est nisi quoddam totum necessario existens, quod incessanter *evoluitur*, seu est idem esse immutabile in sua substantia, ac perpetuo mutabile ac varium in suis modificationibus. 4. Sane ex nihilo nihil fit. 5. Una substantia nequit aliam producere, totum æternum est ac necessarium,

(1) *De nat. deor.* lib. 1, cap. 17, edit. Taur. Præmiserat autem: « Quum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensus, intelligi necesse est, esse Deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. »

(2) Argumentum ontologicum omnium primus proposuit S. Anselmus Cantuar. tum in *Monologio de divinitatis essentia*, cap. 1 et seqq., tum in *Prosologio de Dei exist.* cap. 2, ubi ait: *Id quo majus cogitari nequit non potest esse in intellectu solo*, cap. 3; vid. Gaunilonis *Liber pro insipiente adversus Anselmi in prosologio ratiocinationem*, Anselmi operum 1, 35 et seqq.; Anselmi lib. *Contra insipientem et apologet. contra Gaunilonem*, ibid. pag. 37. Totam Anselmi argumentationem sic breviter complexus est Vasquez in p. 1. q. 11, a. 3, disp. xx, cap. 4: « Deus est id, quo melius excogitari non potest; sed id, quo melius excogitari non potest, nequit esse in sola cogitatione, sic enim non esset melius; id enim melius est, quod in cogitatione et in re ipsa est; ergo Deus est in rerum natura. » Ren. Cartesius *Medit. de prima philosophia*, med. v, et in epist. edit. Amstel. 1682. hoc argumentum probavit et suum fecit; quod postea pariter præstiterunt Wolf. *Theol. nat.* lib. 1, pag. 24 et seqq.; Mozes Mendelssohn, *Morgenstunden*, etc. hoc est, *Horæ matuturæ*, 1, 2, anno 1786, alique non pauci. Contra vero S. Thomæ p. 1. q. 11 a. 1 ad 2, ejusmodi argumentandi ratio non probatur. Simonnet, *Traet. de Deo uno*, disp. 1, art. 3, demonstr. v, prop. 1 et seqq., eam demonstrationem fuisse evolvit. Cons. etiam Jos. Saenz de Aguirre in opere: *S. Anselmi theologia*, etc. Romæ 1688, tom. 1, disp. xii, sect. 1 et seqq.

(3) Ita auctor operis: *Lettre de Trasibule à Leucippe*, pag. 162 et 178; *Pensées sur l'interprét. de la Nat.*; *Encyclopédie*, art. *Imparfait*; *Syst. de la nat.* apud Bergier, *Traité de la Religion*, tom. 11, pag. 262.

quod hodie est fuit hesternæ die ac nudius tertius et ita porro atque indesinenter fuit. 6. Nihil destrui potest, nec proinde creari (1); ergo.

Resp. ad 1. *Neg.* Quia implicat dari seriem ejusmodi generationum et productionum infinitam; esset enim actu finita et infinita; infinita quidem, ut supponitur, et finita, quia potest semper novum capere incrementum, ut patet; quia hodie plures quam heri generationes et productiones habentur, eras plures habebuntur quam hodie, et sic deinceps; vel dicendum infinitum exurgere ex numeris finitis, quod pariter implicat. Absurda igitur ejusmodi hypothesis est et impossibilis (2).

Ad 2. *N.* Ideo enim hominis mens fatigatur, quia ipsa in serie illa cernit contradictionem et absurdum; responsio constat ex modo dictis.

Ad 3. *Neg.* Universitatem rerum esse totum quoddam necessario existens, alioquin esset absolute perfecta et infinita, nullis vicissitudinibus obnoxia, ut ex dictis in probationibus constat, cum disserimus de ente necessario, quod omnem plenitudinem esse importat.

Ad 4. *D.* Ex nihilo tum sui tum causa, *C.* sui tantum *N.* Hoc ipso enim quod ex nihilo nihil fiat, ac tamen tam multa esse videamus, quæ nulla intrinseca necessitate existunt, concludimus: ergo aliqua causa est a qua prodierint.

Ad 5. *D.* Finita, *Tr.* infinita *N.* Sed de hoc cum adversus pantheistas agemus.

Cum vero falsum absolute sit existentiam actualem entis contingentis connexionem habere cum existentia sive præterita sive futura, hinc, *ne 90 conseq.* Alioquin existeret necessitate naturæ, quod implicare vidimus.

Ad 6. *D. A.* A se vel a potentia finita, *C.* ab alio, infinita nempe potentia prædico *N.*

Inst. 1. Totum non est contingens, ergo totum æternum et necessarium est (3). 2. Nec obstat res omnes esse limitibus circumscriptas, nam licet essentialitæ rerum æternæ sint ac necessaria, non ideo omnibus perfectionibus præditæ sunt.

Resp. ad 1. *D.* Quatenus præter entia contingentia involvit etiam ens necessarium, *C.* seposito ente ne-

(1) *Eléments de la Philos. de Newton*, 1 part. c. 1, *Encyclopédie*, art. *Production*, ibid. pag. 266.

(2) Cons. Card. Gordil in *Dissertatione della esistenza di Dio e della immaterialità delle nature intelligenti*, § 3, n. 31, ubi Cl. auctor ostendit absurdam esse ac plane repugnare multitudinem sive seriem atomorum infinitam, et vocat *rigorosas* demonstrationes, quas de hoc argumento D. Maclaurin opposuit Fontenellio, in suo tract. *Des fluxions* (Card. Gerd. opp. edit. Rom. tom. 11); idem vero ipse ex professo demonstrat in opusculo: « Mémoire de l'infini absolu considéré dans la grandeur (edit. Rom. opp. tom. v) tum in alio: *Eclaircissement sur la notion et la divisibilité de l'étendue géométrique pour servir de réponse à la lettre de M. Dupuis*, » ibid.

(3) Ita Ocellus Lucanus antiquissimus philosophorum, quorum opera ad nos pervenerint, apud Bergier, loc. cit. pag. 268.

cessario, totum non est contingens, *N.* et sic nego consequentiam.

Ad 2. *Neg.* Ad probat... *licet rerum essentialitæ*, etc. *D.* in abstracto atque in se spectata seu in sua notione metaphysica, *C.* id enim postulat ipsorum natura, in concreto seu existentes, *N.* Si enim a se existerent, jam earum natura aliter postularet, prout postulat natura entis necessarii.

II. Obj. Tota vis allati argumenti in contingentia rerum omnium hujus universi fundatur; jam vero hæc nulla est, 1. quia ex eo, quod partes hujus universi contingentes sint, inferri nequit totum universum esse contingens, alioquin a distributivo ad collectivum sensum transitio fieret, quam argumentandi rationem utpote vitiosam logici rejiciunt; 2. eo magis quod ejusmodi argumentandi ratio falsa etiam deprehendatur in prædicatis essentialibus, quia etsi nulla sit essentialis determinata extensio, figura, modus alicui corpori, pessime concluderetur dari posse corpus absque ulla extensione, figura, etc. Vel etiam ex eo 3. quod singulæ hujus mundi partes corruptibiles sint, male concluderetur totum simul corrumpi posse, vel Deum posse totam entium possibilitum collectionem producere, eo quod singula producere possit; ergo.

Resp. *Conc. maj. neg. min.*; ad 1. prob. *N.* Ad id vero quod subditur de vitiosa argumentandi ratione a sensu distributivo ad collectivum, *D.* Est vitiosa, dum tribuitur collectioni quod non competit nisi partibus singillatim sumptis, *C.* dum tribuitur collectioni quod æque competit partibus sive seorsim sive simul sumptis *N.* Exemplum est in exercitu, multitudine, summa, etc. Certe male concluderetur si, quod competit exercitui, multitudini, summae, eis negaretur, eo quod id non competat militibus, hominibus, numeris, sive unitatibus seorsim sumptis. Ast si tribuatur toti exercitui, etc., quod competit ita militibus, hominibus, numeris singulis, ut æque competit etiam simul sumptis, nullum deprehenditur vitium in ea argumentandi ratione; ut cum quis pronuntiaret de toto exercitu vel multitudine, quod sit mortalis; de summa, quod sit finita; sic massa bene dicitur aurea, si partes ex quibus conficitur aureæ sint. Quod quidem valet tam in prædicatis accidentalibus, quam in prædicatis essentialibus.

Ad exemplum petitum ab extentione, si sermo sit de corpore modo seu statu naturali existente, institueretur utique sophisma, quia aliud est dicere nullam determinatam extensionem vel figuram esse corpori essentialem, et aliud est affirmare nullam penitus esse essentialem, quod fieri non posse contendunt plures, quibus et nos assentimur.

Ad 3. In eo quod dicitur de corruptione universali nulla inest pugna, quia reipsa tota collectio corruptibilis est.

Quod demum postremo loco allatum est de collectione omnium entium possibilitum a Deo producenda, omnino negatur, non quidem propter naturam entium possibilitum, quæ produci possent, sed

PERRONE I.

propter impossibilitatem seriei et collectionis actu infinitæ, quæ manifesto implicat; daretur enim collectio infinita exurgens ex numeris finitis.

III. Obj. Non repugnat mundum æternum supponere, cum nulla intrinseca repugnancia ostendi possit de mundi æternitate, quam plures veteres philosophi docuerunt (1); itaque neque repugnat ipsum supponere a se existentem; ergo.

Resp. *N. A.* Repugnat enim ex dictis dari seriem sive actualem et simultaneam, sive successivam entium finitorum, quia infinitum coalesceret ex numeris finitis, quod implicat. Posito autem, quod mundus ab æterno esset sive conditus sive non, necessarie deberet dari series infinita successiva (2). Addatur,

(1) Ex veteribus philosophis, qui non præcise mundum, sed materiam æternam postulerunt, eminent stoici, quibus persuasum erat duo fuisse rerum principia, alterum agens, alterum patiens, Deum et materiam æternam. Cfr. Justus Lipsius in *Physiologia Stoicorum*, lib. 1, dis. iv. p. 9. et lib. 11, dis. 11, pag. 57 et seqq. Sic veteres et recentiores platonici mundum dixerunt æternum; cfr. Joan. Laurent. Moshemii *Dissertatio de creatione ex nihilo*, § 81 ad cap. 5. *Syst. intell. Cudworth*. Atque in genere iis omnibus hæc arrisit sententia, qui velut dogma postulerunt illud principium: *Ex nihilo nihil fit*; cfr. Cudworth op. cit. lib. v, sect. 11.

(2) Licet S. Thomas, p. 1, q. xlvi. a. 2. contendat *sola fide* constare mundum non semper fuisse, ac propterea *demonstrative* probari non posse eum non semper exstitisse, attamen superius (q. vii, art. 4) ea posuit, quibus ejusmodi sententia destruitur. Etenim in hoc articulo pro certo ponit, impossibilem esse multitudinem actu infinitam sive per se, sive per accidens, *Species multitudinis sunt*, ut ipse loquitur, *secundum species numerorum. Nulla autem species numeri est infinita, quia quilibet numerus est multitudo mensurata per unum*. Jam vero eadem ratio militat pro serie infinita successiva; quare, si implicat ex principio S. Doctoris series numerorum ac multitudinis infinita actualis, implicat pariter series successive infinita, quæ tamen daretur ex hypothesi mundi ab æterno conditi. Addendum præterea, S. Doctorem forsitan non prævidisse, illos futuros aliquando, qui hæc essent hypothesi ab-urri ad sua propria placita adstruenda. Præclare cl. Card. Gerdil, disserens de hac S. Thomæ opinione, scribit: « Io so, che S. Tommaso non ha creduto rigorosamente dimostrata la ripugnanza dell'eternità del mondo, supponendo la creazione *ab æterno*, ma non ha detto, che non si potesse dimostrare in avvenire. Egli ragionava sulle nozioni filosofiche ricevute a suoi tempi, e niuno, anche in filosofia, lo superò mai, nè per acutezza d'ingegno, nè per maturità di giudizio, nè per copia di dottrina. Ma in quei tempi le nozioni geometriche non erano sì strettamente legate alle teorie filosofiche, nè così dichiarate, come sono state dipoi per gli studj di tanti celebri moderni. Tra gli antichi teologi molti hanno sostenuta l'impossibilità del moto eterno... però crederei, che considerata la quistione sotto aspetto puramente scolastico non abbia da riguardarsi come opposto alla rispettabilissima scuola tomistica, il sentimento di coloro, che negano la possibilità del moto eterno: e posta la quistione sotto altro aspetto, cioè considerate le ragioni dedotte dalla geometria comprovanti l'impossibilità dell' infinito assoluto nelle quantità ed in qualunque serie, è da credersi l'uso di sì fatti argomenti non solo non contrario, ma conforme allo spirito di S. Tommaso, il quale, più che altri mai, seppe rivolgere in favore della religione i lumi tutti che potea sommi-

(Dir.)

quod si mundus esset a se, ipse jam esset Deus, quod est absurdum; ac proinde negatur consequentia. Quod autem dictum est de mundo, dici pariter debet de materia; hac enim semel aeterna supposita, jam incidimus in absurda modo recensita; semper enim eadem est ratio; quare non est cur diutius in his nugis refellendis commorari debeamus.

IV. Obj. 1. Dei idea subjectiva est, quæ deinde ratiocinando affingitur summi cujusdam numinis enti reali, sed abusive et perperam; 2. neque enim demonstratio haberi potest nisi in solis rebus mathematicis, et in iis, quæ sensibus obvia sunt (1); accedit, 3. quod ipse sui index est Deus, sive per seipsum, sive per conscientiam quamdam, a se aut a spiritu ipsius originarie in animo productam qua homini cognoscendum se exhibet. Quare argumentis aliis opus non est (2); ergo.

Resp. ad 1. D. Est idea subjectiva cui respondet objectum reale, C. absque ejusmodi objecto N. Idea Dei seu notio supremi alicujus numinis hoc sensu subjectiva dici potest, quatenus in hominis mente recipitur, non vero quatenus eidem notioni non respondeat objectum reale; rigorosa enim ratiocinatione homo ex effectu assurgit ad causam a se existentem, distinctam ab hoc universo, quam Deum dicimus; alioquin effectus poni deberent absque causa, quod omnino repugnat (3).

Ad 2. D. Id est, non potest haberi ejusmodi evidentia, qualis inest demonstrationibus mathematicis et physicis, C. qualis competit metaphysicis N. Cum diversa sint axiomata, quibus innituntur demonstrationes mathematicæ, physicæ, metaphysicæ atque morales, diversæ etiam sunt demonstrationes iisdem superstructæ, diversæ, inquam, specie tenus: cum ceteroquin in eadem certitudinis atque evidentie firmitate consistant omnes, utpote quæ in æque certis, æque ineluctabilibus principiis fundantur; quod philo-

nistrare la ragion naturale (Saggio d'istruz. theol. de Deo uno, tom. x, opp. edit. Rom.).

(1) Cf. Cudworth, loc. cit. § 62, 27.

(2) Ita Frid. Jacobius, in op. *Von den göttlichen Dingen*, etc. seu, *De rebus divinis earumque revelatione*, Lipsiæ 1811, pag. 53, 152, 175; qui persuasionem de Deo minime probatione nititur affirmat, sed merum esse sensum (Gefühl, sentimento) et instinctum quemdam. Sic pariter Daub, *Theologumena*, in et seqq.; Clodius, *Allgemeine Religionstheorie, etc. seu, Doctrina universalis de religione*, Lipsiæ 1818; Marheinecke, *Die Grundlehren, etc. seu, Doctrinae fundamentales christianæ dogmaticæ*, Berl. 1819, §§ 25 et seq., § 121 apud Wegsch. Verum auctores isti non advertunt, sensum religiosum præsupponere ideas religiosas, ex quibus postea sensus ille profuit; quia, nisi illæ præcederent, nunquam oriri ejusmodi sensus posset, per quem homo in communicatione ponitur cum Deo. Hæc philosophia, quæ omnia collocat in sensu, seu, si placet, in sensu religioso, *sensistica* nuncupatur.

(3) Cons. Zallinger S. J. in opere, quod inscribitur *Disquisitionum Philosophiæ Kantianæ libri duo*, Augustæ Vindel. 1799, præsertim lib. 1, capp. 16 et 17.

sophi etiam fassi sunt Wolfius, Lockius, Leibnitzius aliique (1).

Ad 3. D. Mediate, C. immediate N. Omnem enim cognitionem, quam de Deo in hac vita habemus, per creaturas nobis comparamus, quæ quidem cognitio abstractiva dicitur ut discernatur ab intuitiva, quam in altera vita speramus. Ad summum addi potest, quod verissimum est, nos in nobismetipsis experiri invincibilem quamdam propensionem genericam in Deum et quamdam supremi hujus numinis insitam indigentiam, quam ab ipso ortu nobiscum ferimus, perinde ac principia legis naturalis, quæ recte dixeris scripta in cordibus nostris, non autem ad exclusionem illius demonstrationis, quam ex creaturis conficimus; alioquin athei convinci non possent, affirmantes se ejusmodi pondus, ut ita dicam, ac propensionem seu instinctum, ut quidam vocant, in Deum minime persentire, vel comminiscentes ab eo se permoveri tantum ad sibi comparandam in hac vita felicitatem (2).

Inst. Ens reale, sive objectum reale, ideæ subjectivæ de Deo respondere non potest, 1. quum ejusmodi ens debeat ex hypothesi esse infinitum, quæ notio negativa est. 2. Hinc homo ideis anthropomorphisticis sibi efformat et eudit ideam illam vagam et generalem Dei, quæ proprie non est nisi quoddam ens rationis ac imaginarium. Id magis patet exinde, 3. quod idea ista sic efformata non sit nisi congeries contradictionum, ut Deus nempe sit suimet ipsius principium et finis, utroque carens, neutrius egens, utriusque parens et auctor; quod sit ubique sine loco, immobilis absque statu, pernix sine motu, bonus sine qualitate, sine quantitate magnus, totus sine partibus, liber et immutabilis infinite justus et misericors, etc., ergo.

Resp. N. A. Ad 1. N. Notio enim infiniti positiva est, atque juxta aliquot philosophos anteriori notioni finiti, quæ vere negativa est, quatenus dicit negationem ulterioris extensionis et privationem infiniti, ut observat cl. Fenelon (3); qui præterea censet non

(1) Cons. Wolf, *Phil. pract.*, qui sibi assentientes nominat Lockium et Leibnitzium.

(2) Hic notari debet nexus ac relatio criticismi germanici cum sensu religioso sansimonianorum, de quibus postea, et Benjamin Constant. Omnia enim recentiora ejusmodi irreligiosa et atheistica systemata ex eodem germine evolvuntur. Philosophia cepit subjectiva esse cum *sensistis*, deinde subjectiva facta est cum *idealisticis* anglis, quæ perfectionem demum suam nacta est in Germania. In Galliis deductæ fuerunt consecutiones practicæ, et *formam* (ut vocant) adeptæ est sæculo hoc nostro *sensus impietatis*. Cons. cl. Rosmini, *Frammenti di una storia della empietà*, Milano 1854, p. 117, n. 4.

(3) *Existence de Dieu*, 1 part., ch. 4, § 2: « On ne connaît le fini, inquit, qu'en lui attribuant une borne, qui est une pure négation d'une plus grande étendue. Ce n'est donc que la privation de l'infini. Or, on ne pourrait jamais se représenter la privation de l'infini, si l'on ne concevait l'infini même, comme on ne pourrait concevoir la maladie, si l'on ne concevait la santé, dont elle n'est que la privation.

posse nos pervenire ad ideam finiti nisi per conceptum infiniti, perinde ac non possumus concipere ægritudinem, quin prius concipiamus valetudinem, cujus illa privatio est. Quare absurdum est negare realitatem infiniti admittendo existentiam finiti, prout absurdum est negare existentiam perfecti, dum admittitur existentia imperfecti. Quid est enim perfectum? Illud cui nihil deest. Quid est imperfectum? Illud cui aliquid deest, quod scilicet magis nihili naturam participat. igitur Si admittitur ut reale illud, cui aliquid deest, cur reale non erit illud, cui nihil deest? Ita ferme ratiocinatur Bossuet (1). Quod si cum aliis, præsertim recentioribus, magis placet affirmare ideam infiniti ex entibus finitis originem trahere, semper tamen idea infiniti in suo conceptu erit positiva, ut ex dictis colligitur (2).

Ad 2. N. Sed potius a perfectionibus, quas homo in se ac in creaturis ceteris experitur atque cognoscit, assurgit ad Deum velut omnium causam a se existentem; qui cum plenitudinem *essendi* in se necessario contineat, a se ipso pariter abigit omnes imperfectiones, quas tum in se tum in creaturis ceteris homo deprehendit tanquam *limitationes*, quæ cum ente necessario ac infinito consistere nullo modo possunt. Ceterum cum homo Deo tribuit eas perfectiones, quas in se velut ente intelligente inesse cognoscit, eas ipsi tribuit *eminentiori* modo, utpote ad causam referens perfectiones, quæ deprehenduntur in effectu; quod cum recta ratione ac sanæ philosophiæ principii omnino congruit (3).

(1) I. *Élévation sur les Mystères*. Cfr. etiam disertatio citata Card. Gerdili, et Maclaurin, *Traité des fluxions*, Introduct. p. 44, etc. Fusc etiam de hoc argumento agit Cudworth, op. cit. cap. v, § 22 et seqq. cum notis Moshemii, præsertim nota 1 ad hæc §; ubi observat distinguendam esse in vocabulis *finiti* et *infiniti* duplicem notionem et potestatem, grammaticalem nempe et philosophicam; posteriorem hæc idem esse apud philosophos ac naturam perfectissimam et absolutissimam: *finitam* vero dici, quæ a summa perfectione distat. « Quo sensu, ita concludit, si accipiuntur hæc nomina, infinitum haud dubie sensum habet positivum, finiti vero notio negativa est ».

(2) Cons. Baldinotti, Ord. Olivet. *Tentam. metaphysicæ*. Patavii 1817, cap. viii, de infinito, n. 611; ubi hæc statuit: « Notio infiniti non negans est; est ex finito, non quatenus sit amplificatio ejusdem, sed quia argumentando multiplici illatione eam deducimus ex finito; ipsa denique est notio rei, non meri nominis, non mere idealis, scilicet objectum extramentum existens eidem respondet ». Idem auctor propterea ibidem recte distinguit inter cognitionem alicujus rei ejusque comprehensionem; plura enim cognoscimus, quæ non comprehendimus, ut ex ipso argumento, in quo versamur, patet. Cfr. ibid. n. 607 et seqq.

(3) Anthropomorphismum inesse corruptis hominibus fere dixerim naturalem, et originem dedisse populis revelatione destitutis prolapsi in absurda commenta circa divinitatem vix negari posse videtur. Exinde enim factum est, ut homines Deo tribuerint proprietates, propensiones et cogitationes humanas, ipsasque humanas cupiditates. Ea origo est tot monstrorum divinitatum, quas polytheistæ invexerunt, dum pluribus diis tribuerunt operationes, quæ divi sæ sunt inter plura humana individua, perinde ac si

Ad 3. D. Apparentium, C. realium N. Cum enim homo limitibus circumscriptus nequeat supremum ac infinitum illud ens mente comprehendere, debet ad proprios conceptus enunciandos, illis verborum formulis uti, quæ videntur contradictoriæ, at reapse non sunt. Ac nemo quidem inter homines est, qui in suis de Deo conceptionibus apprehendat reales contradictiones; imo nemo est qui nesciat has in idea Dei locum habere non posse, etsi modum quandoque ignoret, quo diversæ divinæ proprietates inter se componantur. Ex hoc ad summum deducitur deistas, qui in Deum se credere profitentur, urgeri ab atheis iisdem difficultatibus posse, quibus permotos ipsi se profitentur ad abjiciendam religionem revelatam, eo quod ista mysteria contineat excedentia mentis humanæ captum, quæ juxta ipsos est sola credendorum ratio (1).

DIFFICULTATES.

Adversus argumentum physico-theologicum.

I. Obj. 1. Ex fortuita atomorum combinatione mundi hujus ædificium atque structura oriri potuit. Nam 2. inter possibles combinationes quæ a tota æternitate factæ sunt vel fieri poterant, hæc continebatur; sic ex jactatis innumeris alphabeti litteris tum Hias Homeri, tum Virgilio *Æneis* effici poterunt. Id multo magis credibile sit, 3. si cogitemus unus omnibus par sive sufficiens minime fuisset iis præstandis. Hinc deus venationis, deus belli, etc. Sic respondebant sylvestres americani primis missionariis europæis, qui illic appulerant; ita se gesserunt romani, greci, etrusci, etc., unicuique propriam provinciam demandantes. Adeo vero in divinitatibus sibi confingendis progressi sunt polytheistæ, ut ipsam deam scoparum Deverram coluerint, ac deum Sterculum seu Stercutium, de quo Lactantius, *Inst. Div. lib. 1, c. 20*, circa finem; S. Augustinus, *De civ. Dei*, lib. xviii, cap. 15; Prudentius, in *Peristeph.* vers. 449; Plinius, *Hist. nat. lib. xvii, n. 9*, edit. Hard. Hæc tendentia abusi sunt, qui indidem collegerunt ipsam divinitatis ideam repetendam esse, confundentes nimirum ea, quæ a recta ratiocinatione procedunt, cum iis, quæ non nisi a depravata natura ac propensione proveniunt. Vid. S. Greg. Naz. *Orat.* 35. Sed longe magis mirandum est, nostros recentiores neotericos philosophos, Germaniæ præsertim ad scholam kantianam pertinentes ejusque propagines, prolapsos esse in alium quodammodo longe pejorem anthropomorphismum, dum non aliam Deum admittunt nisi subjectivum, quem non nisi ipsum hominem seu societatem esse demum collegerunt sansimoniani.

(1) Hoc fassus est ipse J. J. Rousseau, qui, etsi rejiciat mysteria religionis revelatæ, eo quod mente comprehendere non possunt, parum tamen sibi cohærens, loquens de Deo, sic concludit: « Enfin plus je m'efforce de contempler son essence infinie, moins je la connais; mais elle est, cela me suffit; moins je le conçois, plus je l'adore Je m'humilie, et lui dis: Etre des êtres, je suis, parce que tu es; c'est m'élever à ma source que de te méditer sans cesse. Le plus digne usage de ma raison est de s'écarter devant toi; c'est mon ravissement d'esprit, c'est le charme de ma faiblesse de me sentir accablé de ta grandeur » (Emile, liv. iv, tom. 5). Ceterum jam ab aliis adnotatum est omnes difficultates, quas promovent deistæ adversus religionem revelatam, acque intorqueri posse ab atheis adversus eos. Cons. cl. Bonelli, *Esame del Deismo*, Roma, 1831, cap. 4, pag. 3.